

Prebivalstvo Evrope v XIX. stoletju.

Sestavil Vinko Šarabon.

I.

Rast prebivalstva.

Statistika je razmerno zelo mlada veda, a njeni rezultati postajajo od dne do dne važnejši. Na marsikaj nas je šele ona opozorila in marsikaj se da razložiti z njeno pomočjo. Zlasti pa je statistika prebivalstva v zadnjih desetletjih tako zelo napredovala in nas seznanila tudi s starejšimi dati, da nam ni treba dihati samo s sedanjostjo, ampak se lahko ozremo v preteklost in si naslikamo prihodnost. Na tem novem polju znanstva se odlikujejo posebno Francozi, tako Bertillon in Levasseur, pa tudi Italijani (Bodio), Nemci in drugi.

Imenitno delo v tem oziru je knjiga francoskega statistika dr. Jacques Bertillona: „Statistique internationale résultant des recensements de la population exécutés dans les divers pays de l'Europe pendant le XIX. siècle et les époques précédentes établie conformément au voeu de l'institut international de statistique“. Paris, G. Mason 1899. V tej knjigi nam navaja pisatelj vsa oficialna ljudska štetja v evropskih državah tekom XIX. stoletja, podatke zasebnih študij pa opušča. Lahko si pa mislimo, da tudi oficialni podatki niso povsod enako zanesljivi, da so zanesljivejši v deželah z večjo kulturo, najmanj verjetni pa v kulturno zanemarjenih državah. In ker je razvoj omike v Evropi največji na severozapadu in postaja vedno manjši proti jugovzhodu, dobimo najboljši statistični material v deželah ob Atlantiku, najslabši v kontinentalni Evropi. Dočim so imeli n. pr. Švedi, Norvežani in Angleži že pred l. 1800. ljudska štetja vsako desetletje — na Švedskem celo vsakih pet let, — so Rusi prvič vsaj z malo gotovostjo cenili svoje prebivalstvo šele l. 1851.; na Balkanu je seveda še slabše.

Podatki so torej vedno nezanesljivejši, kolikor bolj se oddaljimo od sedanjosti. Tako piše Levasseur v „Bulletin de l'institut internat. de statistique“, 1886. pri sestavi površine in prebivalstva Evrope v letih 1800., 1830., 1860. in 1880.: „Če ne moremo niti danes z absolutno gotovostjo določiti površine in prebivalstva, je toliko bolj nemogoče za l. 1830. in veliko manj za l. 1800. Statistične stroke niso bile začetkom stoletja popolnoma nič organizirane in razen Skandinavije in Britanije ni bilo prebivalstvo nobene države znano na podlagi štetja. Podatki za l. 1800. so torej le relativno zanesljivi.“ Ker imamo

torej le malo gotovega iz uradnih publikacij, moramo uporabljati tudi privatna dela; če se tudi zmotimo za par tisočev, nima to nikakega pomena, ker je naša naloga le naloga primerjanja. A. v. Buschen pravi v svoji brošurici: „Bevölkerung des russischen Kaiserreiches“: „Smisel statistike ni v mrtvi številki, ampak v primerjanju, v razmerju, in pri tem ne igra par sto ali tisoč nobene vloge.“

Da dobimo hiter in splošen pregled, pogledjmo na l. 1800., 1850. in 1900. in vidimo sledeče:

Prebivalstvo Evrope

okoli l. 1800.:	177,820.000
„ „ 1850.:	262,520.000
koncem „ 1900.:	397,970.000

Prirastek	absolutni	relativni
l. 1800.—1850.:	84,700.000	47·6 ⁰ / ₀
„ 1850.—1900.:	135,450.000	51·6 ⁰ / ₀
„ 1800.—1900.:	220,150.000	123·8 ⁰ / ₀

Eno dejstvo nam je takoj očito: Prebivalstvo Evrope se je tekom XIX. stoletja ogromno pomnožilo, se je več kot podvojilo.

Vzrokov nam je brez dvoma iskati v izboljšanih gmotnih razmerah, ki dovolijo širšim krogom ustanoviti si svoj lastni dom, prometna sredstva branijo razširjenje splošne lakote itd. Temu naraščaju se moramo tembolj čuditi, če nam je znano število izseljencev. Saj vidimo vsak dan pri nas, kako zelo zapuščajo ljudje domovino. Samo v Severno Ameriko se je v letih 1820.—1880. izselilo čez 9 milijonov Evropcev; od leta 1820.—1887. je sploh zapustilo Evropo okoli 19 milijonov ljudi.

V prvi polovici stoletja se prebivalstvo ni tako zelo pomnožilo kot v drugi; vzroki so isti kot smo jih omenili. Prebivalstvo raste relativno od desetletja do desetletja vedno bolj, lahko torej pričakujemo v XX. stoletju še večji relativni prirastek. Če bi pa tudi tega ne bilo, ampak bi se ljudstvo pomnožilo ravnotako za 123·8⁰/₀ kot v preteklem stoletju, računimo lahko z 900 milijoni Evropcev okoli l. 2000. Kakšne bodo tedaj življenske razmere, seveda ne moremo vedeti, torej tudi ne, ali bo Evropa preživljala toliko število ljudi; vsi računi in vsa domnevanja so samo iluzorična.

Seveda se pa niso vse države pomnožile enako. Znano je primerjanje Francije z Nemčijo itd. Splošno so romanski narodi, kakor bomo še videli, relativno zelo nazadovali, germanski in v zadnjem času zlasti slovanski pa so zelo napredovali.

Velika Britanija z Irsko n. pr. je pomnožila svoje prebivalstvo za celih 155·77⁰/₀, od 16,353.000 začetkom stoletja na 42,000.000 okoli l. 1900. A prirastek je bil v prvi polovici stoletja veliko večji (70·45⁰/₀) kot v drugi (50·05⁰/₀). Vzrok temu je nazadovanje Irske. Cvetoča dežela, ki je pred sto leti popolnoma lahko preživela čez pet milijonov ljudi, ki so okoli l. 1841. dosegli število osmih milijonov, šteje sedaj samo še štiri in pol milijona prebivalcev, za pol milijona oziroma 14·55⁰/₀ manj kakor pred sto leti. Neugodne življenske razmere, politična in gospodarska odvisnost od Anglije in odtod izvirajoča indolentnost prebivalcev, zlasti pa grozna lakota l. 1846. so vzrok izseljevanja v Ameriko. Na Irskem pade veliko dežja, a to je bilo l. 1846. pogubno, ker je vsled preobile moče segnil ves krompir, skoro edina hrana Ircev. Če izločimo Irsko in Škotsko, vidimo, da se je v pravi Angleški pomnožilo prebivalstvo v sto letih za celih 265·8⁰/₀, kateremu prirastku ne moremo dobiti para — posledica ugodnih gmotnih, političnih i. t. d. odnošajev. Vendar pa v zadnjih desetletjih tudi na Angleškem razmere v tem oziru niso več tako ugodne in prebivalstvo se ne množi več tako hitro.

Koliko lahko napravi en sam carjev ukaz, vidimo pri Ruskem. Sicer se je že pred l. 1861. Rusija zelo hitro množila, veliko bolj kot druga Evropa, a odločilno je bilo l. 1861., ko je car odpravil tlačanstvo. Že pred sto leti je bita petina Evropecev podložna ruskemu carju, a sedaj jih je več kot četrtnina. V naraščaju je Rusija torej prekosila Evropo zlasti v drugi polovici stoletja, in to dejstvo vpliva na izpremembo težišča narodnostnih in konfesionalnih razmer celne Evrope. O tem pozneje. Pred par leti se je rusko prebivalstvo celo bolj množilo kot angleško, a sedaj je nekoliko slabše, zaradi lakote in drugih neprilik. Značilno je vsekako, da štejemo pred sto leti med 10.000 Evropeci 2136 ruskih podanikov, okoli l. 1850. že 2258, a koncem XIX. stoletja celo 2774.¹⁾

Naša avstro-ogrška monarhija nam kaže sledečo sliko:

	Število prebivalcev	% prebivalcev Evrope
okoli l. 1800.:	22,232.000	12·50
„ „ 1850.:	30,727.000	11·70
koncem „ 1900. ²⁾ :	45,405.000	11·41
Prirastek	absolutni	relativni
l. 1800.—1850.:	8,495.000	38·21 ⁰ / ₀
„ 1850.—1900.:	14,679.000 ³⁾	47·77 ⁰ / ₀
„ 1800.—1900.:	23,174.000 ³⁾	104·24 ⁰ / ₀

¹⁾ Vse države v celem stoletju si moramo misliti v današnjem obsegu.

²⁾ Brez Bosne in Hercegovine.

³⁾ Iz odštevanja števil 45.405, 30.727 in 22.232 bi pričakovali 14.678 in 23.173; te in enake slučaje razlagamo iz decimalk

Iz teh številk spoznamo sicer, da je tudi naša monarhija podvojila število svojih podložnikov, vidimo pa tudi, da ni tako napredovala kot ostala Evropa. Relativno smo nazadovali več kot za 1⁰/₀. Nekoliko bolje je od časa okupacije. Akoravno Bosna in Hercegovina razmeroma ne štejeta mnogo ljudi, se je vendar ljudstvo tam tako pomnožilo — v dvajsetih letih za 49⁰/₀! —, da se vidi vpliv v vsoti cele monarhije. Če prištejemo tudi ti dve deželi, dobimo za naše cesarstvo l. 1900. 11·85⁰/₀ prebivalstva Evrope. Najugodnejše je bilo leto 1830., ko smo tvorili celih 13·03⁰/₀ evropskega prebivalstva.

Vendar pa ni prirastek v obeh polovicah naše države enak. Naše dežele so se v prvih petih desetletjih pomnožile samo za 35·8⁰/₀, a ogrske za 41·56⁰/₀, od l. 1850.—1900. pa naše za 49·14⁰/₀, ogrske za 45·9⁰/₀. V tem oziru smo torej prehiteli onostransko polovico in smo se precej približali Evropi z njenimi 51·6⁰/₀. Ogrske dežele so se 1800—1830 zelo množile, a l. 1830. je razsajala kolera. Istotako je razsajala ta bolezen na Ogrskem l. 1859, 1866., zlasti pa 1872.—1873. Vrhutega umrje tam nerazmerno veliko otrok, ljudstvo se izseljuje itd. Za našo polovico veljajo isti vzroki: l. 1831. in 1832. sta bili leti kolere, l. 1847. je bila znana slaba letina, torej leti 1847. in 1848. tudi leti lakote, kateri se je zopet pridružila kolera, l. 1848. in 1849. smo imeli opraviti z revolucijo in vojno ter z boleznimi, ki jima sledijo itd.

Splošno se torej prebivalstvo naše monarhije ne množi tako hitro kot ono ostale Evrope, vendar smo v drugi polovici stoletja toliko napredovali, da nam je upati, da v kratkem dohitimo druge države, kar bi se takoj zgodilo, ako bi se življenske razmere vsaj nekoliko izboljšale.

O Nemčiji se vedno čita in sliši, da njeno prebivalstvo v celi Evropi najbolj raste. A to ni res. Pred sto leti je štela Nemčija 22,223.000 ljudi ali 12·50⁰/₀ evropskega prebivalstva, torej ravno toliko kot Avstro-Ogrska. Na istem teritoriju — l. 1900. torej brez Alzacije - Lorene — je štela leta 1850., 33,842.000 (12·88⁰/₀), l. 1900. 54,648.000 (13·73⁰/₀). Pomnožilo se je ljudstvo od leta 1800.—1850. za 52·28⁰/₀, 1850.—1900. za 61·48⁰/₀, a 1880.—1900. za 145·9⁰/₀. To so sicer jako ugodne številke, vendar ne najboljše v Evropi. Angleška in Ruska jo prekašata v prvi polovici, Ruska pa še zlasti v drugi polovici s svojimi 86·20⁰/₀ prirastka. Morda bi kdo opomnil, da je to z ozirom na celo polstoletje sicer resnica, a da Nemčija zlasti v zadnjih desetletjih prekaša Rusijo v relativnem napredovanju. A v kljub žalostnim razmeram na Ruskem je ta država vsled velike rodovitnosti pomnožila svoje ljudstvo v desetletju 1890—1900 za 14·89⁰/₀, Nemčija pa za 14·26⁰/₀. Vse druge vevlasti je pa Nemčija v zadnjem času

prehitela z velikimi številkami, ki se ne dajo izbrisati, ki so posledica ugodnih življenjskih pogojev na Nemškem in ki bodo v oči zlasti sosedom na zapadu, Francozom, katerih razvoj je kajpak čisto drugačen.

Ni se nam treba čuditi, ako je Napoleon tolikokrat in tolikokrat zbral nove armade, saj je bila Francoska glede števila prebivalcev pred sto leti druga v Evropi, štela je 27,871.000 duš, to je 15·67⁰/₁₀ vseh Evropevcv. Nemška je štela samo 12·50⁰/₁₀ in še ti niso bili spojeni v celoto. Dočim so pa vse druge velevlasti razen Italije v teku stoletja svoje prebivalstvo najmanj podvojile, zaostajajo Francozi zlasti v zadnjih desetletjih vedno bolj in bolj. Kakor smo omenili, je bilo pred sto leti med 10.000 Evropci še 1567 Francozov, l. 1850 samo še 1390, l. 1900. pa — vštrevši Alzacijo-Loreno, kar moramo storiti zaradi primerjanja — komaj še 1021, brez Alzacije-Lorene niti ne več 1000, ampak samo 978. Te številke govorijo razločno in jasno, francoski statistiki sede dan na dan pri njih, delajo zaključke, kažejo na nevarnost, a vse nič ne pomaga, od desetletja do desetletja je slabše. Saj se vendar Francozi v celem stoletju niso pomnožili niti za polovico, samo za 45·53⁰/₁₀, a Evropa za 123·8⁰/₁₀, Nemčija, najnevarnejša sosedna, za celih 145·9⁰/₁₀. Že v prvi polovici stoletja so se pokazali simptomi relativnega¹⁾ nazadovanja, a kar ustrašiti se morajo Francozi številke iz zadnjih desetletij. Cel prirastek 1850—1900 se reducira na minimalno število 11·5⁰/₁₀, torej komaj toliko kot Evropa v zadnjem desetletju, 10·94⁰/₁₀, pač pa še manj kot Nemčija ali Ruska tudi v zadnjem desetletju s 14·26⁰/₁₀, oziroma 14·89⁰/₁₀. V petih desetletjih relativno torej niti toliko kot druge države v enem! Sedaj šteje v absolutnem številu Francoska 38,962.000 duš.²⁾

Tudi druga romanska velevlast, Italija, zaostaja za Evropo, prebivalci so se pomnožili za 93·91⁰/₁₀ v stoletju; seveda je že to veliko in se ne more primerjati s Francijo. Malo napreduje Španska, 67·62⁰/₁₀ v sto letih, malo Portugalska, 71·27⁰/₁₀.

Nekaj vidimo že sedaj: Romanske države so nazadovale, germanske napredovale, ravnotako slovanske (Rusija in Balkan). V balkanskih državah

¹⁾ Da Francoska tudi absolutno nazaduje, kakor se čita po časnikih, ni resnica.

²⁾ O vzrokih tega za Francoze tako usodnega dejstva se je že mnogo pisalo in govorilo. Skoro vse je izraženo v sledečih besedah nemškega statistika Ewalda Paula: Frankreich leidet an einem großen Übel, dem Menschenmangel, der aus der Kinderscheu der französischen Familien resultiert und in den letzten Jahren immer deutlicher ans Licht getreten ist. Das Übel ist alt und doch verschlimmert es sich von Tag zu Tag. Und doch ist das schnelle Anwachsen einer Nation ein Beweis individuellen Gedeihens und ein Element der Macht

opažamo zlasti od časa osvobojenja hiter napredek, tako v Bolgariji v 20 letih za 33⁰/₁₀, v Srbiji v 60 letih za 152·28⁰/₁₀, v Rumuniji v 50 letih za 82⁰/₁₀.¹⁾

Končno podamo še malo statistično tabelico šesterih evropskih velevlasti:

	1800	1850	1900
	0/10 evropskega prebivalstva		
Velika Britanija z			
Irsko	9·20	10·62	10·48
Rusija	21·36	22·58	27·74
Avstro-Ogrska ²⁾	12·50	11·70	11·41 (11·85)
Nemčija ³⁾	12·50	12·88	13·73 (14·16)
Francoska ⁴⁾ . . .	15·67	13·90	10·21 (9·78)
Italija	9·42	9·14	8·15
	80·65	80·62	81·72

Velevlasti so štejele tedaj na današnjem teritoriju vedno čez štiri petine Evropevcv.

Vidimo torej, da raste evropsko prebivalstvo vedno bolj, da je doseglo v XIX. stoletju nepričakovano višino, da so pa bile tega izrednega napredka deležne najbolj države na severu in vzhodu, najmanj pa one na jugozapadu, zlasti malo še v drugi polovici stoletja. Zdi se nam kakor neko notranje ljudsko preseljevanje, težišče se je moralo premakniti, narodnostne in konfesijonelne razmere so se morale premeniti.

II.

Težišče prebivalstva.⁵⁾

Potegnimo skozi kako deželo črto od severa proti jugu, ki razdeli prostor v dva dela tako, da stanuje polovica prebivalstva na vzhodu, polovica na zapadu te črte, potegnimo ravno tako črto od

dieses Volkes, ein Element militärischer Macht und dadurch bedingter Unabhängigkeit gegen das Ausland, mehr aber noch ein Element ökonomischer Macht. — Bertillon bezeichnet die Teilung des Besitzes als Ursache der kleinlichen Berechnung, wodurch sich die besitzenden Familien nur zwei Kinder erlauben oder auch nur eins Neben diesen Bedenken, daß man für seine Kinder sorgen und ihnen eine sorgenfreie Zukunft bereiten muß, begründen Vergnügungssucht, Bequemlichkeit und auch physische durch ausschweifendes und unnatürliches Leben erzeugte Schwäche den Kindermangel und untergraben die Familie.⁴⁾

¹⁾ Glede ostalih držav, ki so se pomnožile nekako tako kot Evropa, damo lahko vedno pojasnila.

²⁾ 1900 brez Bosne in Hercegovine v oklepaju z Besno in Hercegovino.

³⁾ Število 13·73⁰/₁₀ brez Alzacije-Lorene, 14·16 z Alzacijo-Loreno.

⁴⁾ Število 10·21⁰/₁₀ z Alzacijo-Loreno, 9·78 brez te dežele.

⁵⁾ Težišče in njegovo izpremembo so izračunali do sedaj samo v Zedinjenih državah Severne Amerike. Premika se vedno bolj proti zapadu.

zapada proti vzhodu: črti se sekata v točki, ki jo imenujemo težišče prebivalstva dotične dežele. Težišče ne more ostati vedno na istem kraju, ako se prebivalstvo v deželi ne množi popolnoma enako. Videli smo, da imajo v Evropi dežele na severu in vzhodu večji relativni in absolutni prirastek kot one na jugozapadu, očita nam je pot težišča, namreč proti severovzhodu. Ako potem izračunimo težišče, spoznamo, da je v resnici tako.

Še nečesa ne smemo pozabiti. Severne in vzhodne države so se relativno v drugi polovici stoletja bolj pomnožile kot v prvi, jugozapadne so v tem času torej bolj nazadovale: pot težišča mora biti v zadnjih desetletjih daljša kot v prvih. In ker se je deloma že v prvi polovici, posebno pa v drugi, severozapad relativno nekoliko manj pomnožil kot vzhod in v zadnjem času zlasti jugovzhod, si moremo misliti, da prehaja črta težišča iz severne smeri vedno bolj v vzhodno, z drugimi besedami, da je pot težišča kriva črta, ki se vzdiguje začetkoma strmo proti severovzhodu, ki pa prehaja polagoma v bolj vzhodno smer. Statistični račun nam potrди to naše domnevanje.

Pred sto leti nahajamo težišče, ako gremo od ekvatorja proti severu in od zapada proti vzhodu, nekoliko pred $49^{\circ} 15'$ severne širine in nekoliko čez 12° vzhodne dolžine od Greenwicha, torej med Emhofom in Münchshofenom, severno od Regensburga na Bavarskem.

Okoli l. 1820. se je težišče že premaknilo proti severovzhodu, a glavna smer je še severna. Dobimo jo v Gorenji Pfalci, še vedno na Bavarskem, med krajema Pfreimd in Gleiritsch, nekako $49^{\circ} 30'$ severne širine in $12^{\circ} 15'$ vzhodne dolžine.

Smer postaja vedno bolj vzhodna. Do l. 1850. se je premaknilo za $7-8'$ proti severu, do $49^{\circ} 37' - 38'$, in za $15'$ proti vzhodu, do $12^{\circ} 30'$, nahaja se že na češko-bavarski meji v okolici kraja Waidhaus.

Leta 1880. je že zopet drugje, na petdesetem vzporedniku in $23^{\circ} 22'-23'$ meridijanu, torej že globoko v češki zemlji, severovzhodno od Kralovic.

In slednjič, koncem stoletja, se je pomaknilo še bolj v sredino Češke, do $50^{\circ} 15'$ proti severu in $49^{\circ} 15'$ proti vzhodu. Koncem l. 1900. se je nahajalo zapadno od kraja Lobeč, v bližini Vltave, severozapadno od Prage.

Premaknilo se je torej v teku stoletja za $2^{\circ} 15'$ proti vzhodu in 1° proti severu. Pot pa ni bila vedno enaka, v prvi polovici je šla samo za pol stopnje proti vzhodu in nekako $22-23'$ proti severu, v drugi pa za $1^{\circ} 45'$ proti vzhodu in enako $37-38'$ proti severu; dejstvo torej, ki smo je že omenili, da sta zapad in jug že v prvi polovici zaostala za severovzhodom, še bolj pa v drugi.

Črta premikanja ima še drugo posebnost, ki smo jo že označili. Zapušča namreč od točke do točke bolj svojo strmo soverovzhodno smer in se obrača bolj proti vzhodu, četudi v celem svoje prvotne smeri ne zapusti. To naj nam je v dokaz, da ni izgubil samo jugozapad svoje nekdanje moči, ampak da tudi severozapadne dežele niso več kos onim na vzhodu, katerim se od l. 1880. dalje pridružijo tudi one na jugovzhodu, torej balkanske. Poleg Francoske in drugih romanskih držav so torej morale tudi druge relativno nazadovati. In statistika nam kaže, da se je to zgodilo pri Veliki Britaniji z Irsko, Skandinaviji in deloma tudi Belgiji. Tako nam je lahko umljiva zavita smer težišča.

Večina ljudi si pa ne predstavlja lahko dolgosti poti, ako govorimo o minutah itd., zato pretvorimo mero v kilometre in dobimo sledeče številke:

Pot težišča v dobi	Pot proti severu ¹⁾ v km	Pot proti vzhodu ²⁾ v km	Prava pot proti ¹⁾ severovzhodu v km
od l. 1800.—1820.:	okoli 27	okoli 18	okoli 33
" " 1820.—1850.:	" 15	" 18	" 24
" " 1850.—1880.:	" 42	" 63	" 75
" " 1880.—1900.:	" 27	" 63	" 70
" " 1800.—1850.:	" 42	" 36	" 56
" " 1850.—1900.:	" 69	" 126	" 144
" " 1800.—1900.:	" 111	" 162	" 198

Od l. 1800.—1820. se je pomaknilo težišče skoraj še enkrat tako daleč proti severu kakor 1820—1850, vendar pa v celi prvi polovici komaj toliko kakor pozneje v 30 letih, od 1850—1880.; potem je sever nekoliko odnehal, ravnotako kakor v prvi polovici in pot 1880—1900 je enaka oni 1800—1820. Veliko bolj kakor proti severu je pa hitelo težišče od l. 1820. naprej proti vzhodu, v drugi polovici stoletja za celih 126 km . Začetkom stoletja je smer proti severu močnejša kakor ona proti vzhodu, a slednji okrepi vedno bolj, najbolj relativno 1880—1900; kajti akoravno znaša pot proti vzhodu tu 63 km , torej toliko kot 1850—1880, je teh 63 km večje veljave nele zaradi krajšega časa — 20 let, — ampak zlasti z ozirom na severno smer, ki je znašala 1850 do 1880 42 km , v zadnjih 20 letih pa le še 27. Zato je tudi celotna pot 1880—1900 nekoliko krajša.

V prvi polovici stoletja je bila pot proti severu daljša kakor ona proti vzhodu, v drugi si je pa težišče izbralo drugo smer in se veliko bolj kot proti severu pomikalo proti vzhodu: 1800—1850 je pot proti severu še za 6 km daljša kakor ona

¹⁾ Ti dve poti se dasta izračunati ali pa izmeriti s šestilom, ker je kriva z ozirom na zemeljsko oblo vendar le majhna. Primerjaj Wagner, Lehrbuch der Geographie, str. 232.

²⁾ Za srednji vzporednik se mora vzeti paralel $49^{\circ} 45'$ severne širine z okroglo 72 km na $60'$.

proti vzhodu, dočim se je v zadnjih petdesetih letih prebivalstvo Evrope skoro še enkrat toliko prevailo proti vzhodu kakor proti severu. Severovzhodna pot sama na sebi¹⁾ je znašala 1800—1850 le 56 km, 1850—1900 že 144 km, v celem stoletju pa 198 km ali okroglo 200 km, pričenši od točke 1800.

Vsi znaki pa kažejo, da težišče še ni prišlo do pokoja, da se bo še vedno premikalo. Tendenca zadnjih desetletij kaže, da si bo izbralo svojo pri-

¹⁾ Seveda to ni čisto natančna pot, kajti prava pot je kurva, ki od leta do leta izpreminja svojo smer. Mi pa izmerimo tu le razdaljo med dotičnima točkama. Razloček pa ni velik; če bi namreč tudi vse številke za dobo 1800—1820, 1820—1850 itd. adirali, bi vsota znašala 202 km, torej samo za 4 km več kakor je zračna črta nad točkama 1800 in 1900. Veliko manjši še je seveda pogršek med 1800—1820 itd.

hodnjo pot v vedno izrazitejše začrtani vzhodni smeri pri vedno slabšem vplivu severnih pokrajin. Različna rast prebivalstva mu določa pot, po tej rasti izpreminja tudi hitreje ali pa počasneje svoje stališče.

Romanski jugozapad je v celem stoletju nadoval z ozirom na določevanje težišča, vendar pa v prvih petdesetih letih še ne toliko kot v zadnjih; germanski severozapad in sever sta zelo vplivala na ono krivo črto, bolj pa še v prvi polovici stoletja; slovanski severovzhod in v zadnjih letih tudi jugovzhod nista pokazala svoje moči v prvi polovici tako zelo kakor v drugi. Že iz premikanja težišča si lahko ustvarimo podobo premikanja narodnostnih in s temi tudi verskih razmer.

(Dalje.)

Ob zori.

Zložil Ant. Cvet.

Sfera vsa je napojena s fantazijo,
z mehko poezijo . . .
Zemlja jo je izpuhtela
in nebo iz prs izlilo
v tihi mrak,
v vlažni zrak . . .
Tam na vztoku je vzplamtela
in žari
kakor srčna kri . . .
Jutro zlato bode se odkrilo,
ko škropila bo naravo
s sólzami, z rosó,

blagoslôvila dobrovo,
meni dušo in glavó . . .
Dan si v rosi bo umil obraz —
beli dan —
bo obvisel sred poljan . . .
Fantje, kar je nas,
palice v roké,
hajdmo na gore,
hajdmo na strmine —
tam nas delo čaka . . .
Z nami moč koraka
gori na višine . . .

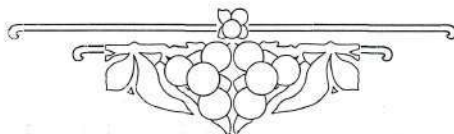

Oaza.

Zložil Ant. Medved.

Najti ni mi moči kraja,
kjer bi si postavil miren dom,
kjer bi pri ognjišči svojem
v zlogi in ljubezni živel s kom.

Svet je moja domovina,
pusta kot Sahara se mi zdi.
V njej oaza si edina,
sladka poezija — ti.

Otrok.

Zložil Zvonimir.

Angelček joče na cesti,
majčken, bledikast otrok,
gladen, ubog in raztrgan
in golonog, golorok —

kakor zaplakani ptiček,
kadar umira gladú,
javor v zasneženi zimi,
nag, trepečoč od mrazú;

kakor ciganček pod Bogom,
z rojstvom pregrešnim v očeh,
kakor utrjnena zvezda
z dolaj na črnih tleh.

Oče nebeški vse vidi.
In zarosi mu oko,
zvezdo umrlo pobere
pa jo pripne na nebo . . .

Prebivalstvo Evrope v XIX. stoletju.

Sestavil Vinko Šarabon.

(Dalje.)

Opetovano smo že poudarjali, da so vse romanske države izvzemši Rumunijo glede rasti prebivalstva v XIX. stoletju daleč zastale za drugimi državami, bodisi v prvi ali drugi polovici stoletja, a v drugi še bolj kakor v prvi; germanske države so Evropo prehitele v obeh polovicah, a s tem razločkom, da je relativno zelo hitra rast Velike Britanije v prvi polovici in nasprotno relativno mala v drugi polovici stoletja kljub zelo hitremu napredovanju v ostalih germanskih državah povzročila relativno nazadovanje Germanov v polovici 1850—1900; pri Slovanih se kaže nasprotna smer, pomnožili so se 1850—1900 veliko bolj kakor 1800—1850; druge narodnosti so zastale v l. 1800.—1850., a so to popravile v drugi polovici.

Če se nam že pri določevanju števila ljudi samega kažejo težave, postanejo te še veliko večje pri razmotrivanju narodnostnih razmer. Tako je n. pr. pri balkanskih državah od l. 1800. do 1844., torej skoraj polstoletja, bila oficijelna številka za prebivalstvo 9 milijonov, to številko srečamo še 1840. Dočim se torej v knjigah v 40 letih Balkan ni pomnožil niti za tisoč ljudi, skoči številka l. 1844. po neki štetvi kar naenkrat na 15 milijonov in to ostane do leta 1860.; od tedaj naprej je boljše. Jasno je, da teh števil ne moremo rabiti in si moramo drugače pomagati, a jasno je tudi, kako težavno je potem šele objektivno določevanje narodnosti. Vendar pa pri-

demo tudi tu do gotovih zaključkov, seveda ne smemo gledati na desetine odstotkov.

Končni rezultat nam kaže sledečo sliko: ¹⁾

Leto	Evropsko prebivalstvo v tisočih	%	Doba	Prirastek absolutni relativni	
				v tisočih	%
Germani:					
1800:	49541	27·86	1800—1850:	31953	64·5
1850:	81494	31·04	1850—1900:	46294	56·8
1900:	127788 ²⁾	32·11	1800 1900:	78247	157·94
Slovani:					
1800:	47229	26·56	1800—1850:	22972	48·64
1850:	70201	26·74	1850—1900:	50410	71·79
1900:	120611 ²⁾	30·31	1800—1900:	73382	155·37
Romani:					
1800:	61428	34·55	1800—1850:	22786	37·09
1850:	84214	32·08	1850—1900:	23035	27·35
1900:	107249 ²⁾	26·95	1800 1900:	45821	74·59
Drugi:					
1800:	19622	11·03	1800—1850:	6989	35·6
1850:	26611	10·14	1850—1900:	15665	58·87
1900:	42276 ²⁾	10·62	1800—1900:	22654	115·45

¹⁾ Na prvo mesto damo Germane, ker jih je dandanes največ, na drugo Slovane, potem Romane in druge.

²⁾ Ako seštejemo številke za 1900, ki smo jih vzeli iz dela Juraschekovega, dobimo 397,924.000, torej za 46.000 manj kakor prej; seveda nima to nikakega pomena.

Germani so bili l. 1800. na drugem mestu, a razloček med njimi in Romani, ki so bili prvi, je veliko večji kakor oni med njimi in Slovani, ki so se pred sto leti morali zadovoljiti s tretjim mestom. Okoli l. 1850. je sicer vrsta teh treh največjih evropskih narodnostnih skupin še vedno ista, vendar so se Germani Romanom že zelo približali, kajti zadnji že kažejo znamenja nazadovanja; Slovani so z ozirom na celo Evropo skoro ravno tam kakor 1800, ker tudi Ruska v prvi polovici stoletja ni izdatno prekosila Evrope in ker je ostala Avstro-Ogrska, zlasti pa naša polovica, daleč za drugimi državami. Zopet popolnoma drugačen je prizor koncem XIX. stoletja, vloge so čisto druge: Germani so se vsedli na prvi prostor, tik za petami so jim Slovani, ki so bili prej vedno zadnji, a Romani so se morali umakniti s prvega mesta daleč nazaj na tretje mesto, vse tako, kakor smo domnevali. Ta naenkratna, izredno hitra premestitev, ki je v gospodarskem in političnem življenju tako velikanskega pomena, je označena že v številkah za 1800 in 1850; l. 1800. so bili Germani še daleč za Romani, a l. 1850. so jim že čisto blizu; Slovani so sedaj na drugem mestu, zaradi izredno velike pomnožitve v polovici 1850—1900, zato so se Germanom tako zelo približali.

Interesantno je opazovati, v katerih desetletjih 1850—1900 so se vloge zamenjale. Sledeča tabelica nam to pokaže:

Leto	Prvo mesto	Drugo mesto	Tretje mesto
1850:	Romani	Germani	Slovani
1860:	Romani	Germani	Slovani
1870:	Germani (komaj)	Romani	Slovani
1880:	Germani	Romani	Slovani
1890:	Germani	Slovani	Romani
1900:	Germani	Slovani	Romani

1850 in 1860 korakajo Romani kakor v prvi polovici stoletja še vedno na prvem mestu, na drugem Germani, na tretjem še vedno Slovani; 1870 in 1880 so se morali Romani zadovoljiti z drugim mestom, a že l. 1890. so jih Slovani zavrnil na tretje mesto: v tridesetih letih od voditeljev na zadnji prostor, brez dvoma eden najinteresantnejših pojavov v zgodovini sploh. Posledice te velike izpremembe se pričenjajo že pojavljati, toda ne moremo oceniti še celega obsega tega dejstva. Slovani so se vzpeli od zadnjega mesta na drugo, a niso več daleč za prvim. Kako hitro se mu bližajo in kako so se razmere sploh izpremenile, nam izpričuje sledeča slika, ki smo jo posneli po prvi tabeli, privedjavši še številke za l. 1880., ker je ravno to leto zelo važno kot neka os; podali smo samo odstotke, ker je to bolj pregledno in nam silijo dejstva še bolj v oči.

Germani:1)

Leto	Evropskega prebivalstva ‰	Manj, ozir. več, kot Romanov ‰	Več kot Slovanov ‰
1800:	27·86	6·69 manj	1·3
1850:	31·04	1·04 „	4·3
1880:	31·9	2·3 več	3·3
1900:	32·11	5·16 „	1·8

Romani:1)

Leto	Evropskega prebivalstva ‰	Več, ozir. manj, kot Germanov ‰	Več, ozir. manj, kot Slovanov ‰
1800:	34·55	6·69 več	7·99 več
1850:	32·08	1·04 „	5·34 „
1880:	29·6	2·3 manj	1 „
1900:	26·95	5·16 „	3·36 manj

Slovani:1)

Leto	Evropskega prebivalstva ‰	Manj kot Germanov ‰	Manj, ozir. več, kot Romanov ‰
1800:	26·56	1·3	7·99 manj
1850:	26·74	4·3	5·34 „
1880:	28·6	3·3	1 „
1900:	30·31	1·8	3·36 več

Pred sto leti so prekosili Romani Germane še za 7‰ evropskega prebivalstva, Germani Slovane za 1·3‰; velika je izprememba do l. 1850., razloček med Romani in Germani je samo še 1·04‰ evropskega prebivalstva, a slednji prekosijo tudi Slovane za celih 4·3‰. Od 1850 naprej hitijo Germani sicer še vedno naprej, l. 1880. jih je za 2·3‰ več nego Romanov, l. 1900. celo za 5·16‰, a vendar pridejo relativno od 1850—1800 od 31·04‰ komaj na 31·9‰ in 1880—1900 samo na 32·11‰; to pa zato, ker so se Slovani v polovici 1850—1900 tako izredno hitro pomnožili, l. 1850. jih je za celih 4·3‰ evropskega prebivalstva manj kot Germanov, l. 1880. samo še za 3·3‰ in koncem l. 1900. je bila razlika med obema skupinama že zelo majhna, le 1·8‰. Če so Slovani v zadnjem času napredovali celo proti Germanom in zadnji proti Romanom, je jasno, da postaja razlika med Slovani in Romani od dne do dne še večja kakor ona med Germani in Romani; l. 1800. nas je bilo še za 8‰ evropskega prebivalstva manj nego Romanov, 1850 še vedno za 5·34‰, a 1880 samo še za 1‰ in koncem 1900 nas je bilo že za 3·36‰ več: izprememba, ki ji med tako velikima skupinama v tako kratkem času v zgodovini ni enake.

Dejstvo je torej, da so imeli Romani v prvi polovici stoletja in deloma v drugi vodstvo med evropskimi narodi, a da je bilo to vodstvo vedno

1) Sicer se nekatere številke ponavljajo, a ponovili smo jih radi tega, da dobimo takoj razmerje vsake posamezne skupine do drugih.

bolj slabo, dokler jim ga okoli l. 1870. niso vzeli Germani; a tudi ti se ne množijo tako kot prej in Slovani, prej zadnji, so jim tik za petami.

Zanimive so tudi nekatere absolutne številke, zlasti pri Romanih. Teh zadnjih je bilo leta 1850. samo okoli 23 milijonov več kakor l. 1800., pomnožili so se samo za 37⁰/₀, dočim se je prebivalstvo cele Evrope zvišalo za skoro 48⁰/₀. A to bi nazadnje ne povzročilo tako velikanske relativne izgube, ako bi bila druga polovica stoletja popravila, kar je zagrešila prva. Tako pa so se Romani tudi v zadnjih petih desetletjih pomnožili samo za 23 milijonov, oziroma 27·35⁰/₀, torej niti za polovico toliko kolikor Germani in veliko več kot za polovico manj kakor Slovani. V celem stoletju so se dvignili za slabih 46 milijonov, oziroma 74·6⁰/₀, absolutno torej niti toliko kolikor Germani ali Slovani v polovici stoletja 1850—1900, relativno komaj toliko kakor Slovani v zadnjih 50 letih. Eno samo stoletje je zadostovalo, da so izgubili nadvlado.

Izmed drugih narodnosti, ki so vse skupaj štele vedno le nekoliko nad desetino evropskega prebivalstva, naj omenimo poleg Judov¹⁾, o katerih bomo še pozneje govorili, zaradi kontrasta zlasti dva naroda, Madjare in Kelte.

Madjari:

Leto	Prebiv. v tisočih	Evr. preb. ‰	Doba	Prirastek	
				absolutni v tisočih	relativni ‰
1800:	3357	1·89	1800—1850:	1568	46·7
1850:	4925	1·5	1850—1900:	3936	79·92
1900:	8861	2·23	1800—1900:	5504	163·96

Kelti:

Leto	Prebiv. v tisočih	Evr. preb. ‰	Doba	Nazadovanje	
				absolutno v tisočih	relativno ‰
1800:	5507	3·1	1800—1850:	1707	31
1850:	3800	1·45	1850—1900:	1271	33·42
1900:	2529	0·64	1800—1900:	2978	53·35

Dve veliki nasprotji: na eni strani narod, ki se do leta 1850. sicer ni posebno razvijal, a se potem toliko bolj povzdignil vsled izredno ugodnih političnih razmer — Madjari, na drugi strani Kelti, katerih seveda z Romani niti primerjati ne moremo, narod, ki kar gine. Dočim so se povzpeli Madjari od 1·5⁰/₀ evropskega prebivalstva v letu 1850. do 2·23⁰/₀ koncem stoletja, so se skrčili Kelti v prvih petih desetletjih od 3·1⁰/₀ na 1·45⁰/₀, a leta 1900. jih je samo še 0·64⁰/₀ evropskega prebivalstva. V zadnjem stoletju so izgubili okoli 3 milijone duš, več kakor

¹⁾ Jude smo prišteli tistim narodnostim, katerih jezik govorijo. Izjemo delajo na Balkanu in na Ruskem, in te smo prišteli spodaj „drugim“. Spomnili se jih bomo pri konfesijah.

polovico, 53·35⁰/₀. To je najžalostnejši slučaj, kako hitro neugodne politične, verske in gospodarske razmere uničijo narod. Če kje govori statistika jasno svojo besedo, jo govori tu.

Na te tužne razmere se spomnimo zopet, ako se ozremo na Veliko Britanijo z Irsko. V tem kraljestvu se je glede narodnostnih razmer v devetnajstem stoletju izvršil velikanski preobrat, Germani so se ogromno pomnožili, Kelti pa nasprotno se skrčili. Najzanesljivejša statistika nam izpriča pred 100 leti še 4,507.000 keltsko govorečih ljudi, okoli leta 1850. samo še 2,700.000 in koncem 1900. celo le 1,179.000. Ako pomislimo, da je ljudstvo Vel. Britanije v XIX. stoletju kljub izredno velikemu izseljevanju zelo narastlo in da so Kelti absolutno padali, nam govori relativno razmerje obeh narodnosti še jasneje. Več nego četrtina angleškega prebivalstva je govorila l. 1800. še keltsko, 27·71⁰/₀, drugi so govorili z malimi izjemami angleško. Leta 1850. je razmerje že čisto drugačno, Keltov naštejemo samo še 9·73⁰/₀, in za Kelte še žalostnejše številke nam poda ljudsko štetje koncem l. 1900., samo 2·83⁰/₀. Postavimo številke skupaj in dobimo sledečo sliko:

Med 10.000 prebivalci jih je govorilo v Veliki Britaniji z Irsko

leta 1800.:	2771 keltsko	7229 angleško
„ 1850.:	973 „	9027 „
„ 1900.:	283 „	9717 „

Vzrok tiči zlasti v izseljevanju, ki je pa bilo posledica neugodnih gospodarskih in političnih razmer, kakor smo že omenili, pa tudi v teritorialnem napredovanju angleščine. Vrhtega pozabijo Kelti, ako pridejo med Angleže, takoj svoj jezik; neki nemški statistik pravi: „Die Kelten, die in rein englisches Gebiet auswandern, sind sehr bald zur Aufgabe ihrer Sprache gezwungen, und die Zurückbleibenden werden aus Rücksicht auf die eingewanderten Engländer und den von ihnen zu erwartenden Erwerb zweisprachig, ein Vorgang, der nur eine Übergangsstufe zum ausschließlichen Gebrauch der dem großen Verkehr dienenden englischen Sprache darstellt.“ Očividno bi ta statistik ne mogel rabiti primernejših izrazov, ako bi hotel osvetliti naše slovenske razmere. Seveda bi bil moral izpustiti besede, da se Slovenci ponemčijo, ker pričakujejo dobička od Nemcev. Tega pri nas ni treba; ako bi bilo še to, bi kar najhitreje prekosili Kelte v izumiranju.

Navadno se misli, da so se na Ruskem Slovani v primeri z drugimi narodi kaj hitro množili, a to ni res. Sicer so v drugi polovici stoletja res vztrajali na stališču iz l. 1850., a v prvi polovici so se relativno skrčili, obrobni narodi pa se okrepili. In ker je ravno v drugi polovici Rusija prehitela Evropo,

ima ta razvoj tudi posledice za vse evropske Slované. L. 1800. je bilo na Ruskem 82:37⁰/₀ Slovanov, l. 1850. so se skrčili na 78:42⁰/₀ in so to višino obdržali do konca leta 1900., kjer štejejo tudi čez 79⁰/₀. Seveda oni primankljeje do l. 1850. lahko razlagamo iz tega, ker so l. 1800. šteli malo število Judov — 500.000 — še za Ruse, a l. 1850. in 1900. so veliko število Judov — 1,830.000, oziroma 5,083.000 — šteli kot samosvoj narod, ker govorijo mešanico hebrejskega in nemškega jezika. Če bi bili ravnali vedno konsekventno, bi bilo število Slovanov še bolj stalno kot ga oficijelna statistika pozna.

Izpremembe v naši monarhiji niso posebno velike, kar lahko vidimo iz tabele.

Odstotki avstrijskega prebivalstva:

	1800	1850	1900
Slovani	47·7	47·2	46·8
Germani	27·4	26·8	24·9
Romani ¹⁾	9·5	9·6	8·3
Madjari	15·1	16	19·6
Drugi	0·3	0·4	0·4

Slovani smo izgubili vsega skupaj samo 1⁰/₀ avstrijskega prebivalstva, kar je zelo malo, ako upoštevamo v zadnjih časih tako narastlo izseljevanje in zaraditega tudi mal prirastek v jugoslovanskih deželah, neznosne razmere na Ogrskem i. dr. Tudi Germani, torej pri nas Nemci, so se skrčili, še bolj kakor Slovani. Izmed vzrokov je najvažnejši ta, da so se poprej vsi Judje prištevali Nemcem, dočim so se oprijeli sedaj v Galiciji poljskega, na Ogrskem pa madjarskega jezika. Tudi panoga tretjega velikega evropskega plemena, Romani, se ni vzdržala; če pomislimo, da živi večina avstrijskih Romanov na Ogrskem, nam razlaga ni težka. Jako so se pa pomnožili Madjari, katerih število je bilo l. 1800. primeroma še zelo malo, samo 3,357.000, l. 1850. so jih našteali 4,925.000, to je 16⁰/₀ vseh avstrijskih podanikov; a l. 1900. je poskočilo število onih, ki so po oficijelni statistiki označili madjarsko kot svoj materni jezik, na 8,861.000, to je 19·6⁰/₀ avstro-ogrskih državljanov. Ker se Madjari sami zelo slabo množijo,²⁾ veliko slabše kot obrobni ogrski narodi, imamo iskati vzroke v političnih razmerah, in kdor te količkaj pozna, ve, kako delajo. Značilno je na vsak način, da je skoro ves njihov relativni prirastek sad druge polovice stoletja. Aleksander Span piše, da lahko razlikujemo v madjarskem političnem življenju dve dobi, 1840 - 1850 dobo zatiranja, 1870

do 1900 pa dobo nadvlade. Med drugim pravi: „Die Magyaren sind ein typisches Beispiel jener kleinen Nationen, die nur durch Aufsaugung fremder Elemente wachsen und deren Anziehungskraft in ihrer politischen Macht liegt u. a.“

V Švici so Germani nekoliko nazadovali proti Romanom, dejstvo, ki ga bomo opazili tudi v Belgiji, torej tam, kjer trčita romanski in germanski element skup. Iz tega sledi, da Germani napredujejo na mejah le tam, kjer naletijo na kulturno slabši narod, sicer pa tudi ne morejo vstrajati na isti višini. Tak razvoj vidimo v zgodovini povsod; najlepši dokaz so Angleži in Kelti ter pogin celih germanskih plemen v kulturno višji Italiji, Franciji in Hispaniji ter Afriki. V Švici so našteali pred 100 leti 70·8⁰/₀ Nemcev, 29·2⁰/₀ Romanov in Retov, razmerje l. 1900. je bilo 69·7 : 30·3.

V sedanji nemški državi je govorilo pred sto leti med 100 ljudmi 94 germansko, 6 pa druge jezike, danes govori — vštveši Šlesvig in Alzacijo-Loreno — med 1000 ljudmi 928 germansko in 72 poljsko, sorbsko, francosko itd. Kar se tiče Slovanov, vemo, da lužiški Sorbi rapidno padajo, zlasti zato, ker so čisto osamljeni v nemškem morju, ker so protestantje in ker dela vlada na to, da izginejo. Pri Poljaki, največjem slovanskem narodu na Nemškem, opazimo dvoje. Kjer so že od nekdanj tvorili manjšino, kakor n. pr. na Vzhodnem Pruskem Mazuri, tam zelo hitro ginejo; in ker so ravno v teh krajih Poljaki tudi protestantje, je njihova smrt še nekoliko hitrejša, kajti znano je, da Poljak neha biti Poljak, ako neha biti katoličan. Kjer pa so naseljeni kompaktno in tvorijo večino, kakor na Poznanjskem in v Gorenji Šleziji, tam se tudi krepko držijo in se relativno veliko hitreje množijo nego Nemci. Močno jih družijo, kakor smo omenili, pri tem tudi katoliška vera.

Pri Švici smo omenili, da Germani ob svojih mejah, torej tam, kjer trčijo skup z Romani ali Slovani, napredujejo le tedaj, ako je dotični narod na nižji stopinji kulture kakor so oni, to se vrši v naših deželah že nad tisoč let, mi Slovenci smo izgubili v enem tisočletju več kot dve tretjini svojega ozemlja in ga izgublamo vedno hitreje še dandanes. Ravno nasprotno se stvar razvija v Belgiji. Tam stanujeta dva naroda, germanski Flamci in romanski Valoni, katera pa oficijelna statistika šteje kot Francoze; poleg teh je še nekoliko pravih Nemcev. Pri ljudskem štetju ne vprašajo, kateri je dotičnika občevalni ali materni jezik, temveč vprašajo, koliko izmed teh treh deželnih jezikov kdo govori. Ker je pa število onih, ki govorijo flamsko in valonsko obenem, včasih tudi vse tri jezike, jako veliko in ker še vedno raste, nastane vprašanje, kateremu narodu naj jih prištejemo.

¹⁾ Seveda štejemo 1850 in 1900 samo tiste Romane, ki so živeli na današnjih avstrijskih tleh.

²⁾ Madjarska rodovina šteje navadno tri otroke, slovaška večinoma dvanaest, rumunska deset itd. Prim. Hellwald: Die Welt der Slaven.

K. Brämer¹⁾ je na podlagi jako zanesljivih virov prišel do zaključka, da je med utrakvisti najbrže samo ena tretjina Romanov, dve tretjini pa se morata prištevati germanskemu plemenu. A tudi to za Romane navidezno jako neugodno razmerje ne zakrije dejstva, da Romani izredno hitro napredujejo. Na podlagi Brämerjevih študij in uradne Statistique de la Belgique se da namreč dognati, da je bilo razmerje med Germani in Romani v treh glavnih točkah preteklega stoletja sledeče:

	Germanov	Romanov
Okoli l. 1800.:	60 0/0	40 0/0
„ „ 1850.:	58 0/0	42 0/0
koncem „ 1900.:	54·4 0/0	45·6 0/0

Germanov je bilo pred 100 leti tri petine, a se bližajo vedno bolj polovici; proces se še ni končal.

O tem se izrazi Brämer med drugim tako: „Belgien ist viel verwelscht worden, denn im allgemeinen wachsen die wallonischen Provinzen mehr; dann werden die Wallonen in vlämischen Provinzen nicht vlämisiert, weil sie genug Dolmetscher finden, welche sie überall begleiten, während der Vlāme in den wallonischen Provinzen nichts solches vorfindet, sondern selber die Sprache erlernen muß; so sind im Laufe der Zeit selbstverständlich viele Vlāmen abtrünnig geworden.“ Te belgijske razmere smo zaradi tega risali nekoliko bolj natančno, ker nas zopet živo spominjajo na naš narod; pri nas je ravno tako, samo da ne trpijo Germani, ampak Slovani.

Uradni francoski izkazi poznajo samo Francoze in se ne ozirajo na jezik, ki ga ljudstvo govori, zavzemajo torej državnopravno stališče, kakor ga n. pr. brani znani graški Gumpłowicz, ne oziraje se na to, da se v jeziku najbolj izraža narodnost, bolj kakor v okvirju države, ki je danes tak, jutri pa zopet drugačen, misel, ki jo najlepše zagovarja znani nemški statistik Rihard Böckh. Oziraje se torej na narodovo govornico imamo na Francoskem štiri plemena, Romane, Germane, Kelte in Baske.

Razmerje je bilo sledeče:

Okoli leta	Romanov	Germanov v tisočih	Keltov	Baskov
1800.:	25.701 (92·22 0/0)	1060 (3·8 0/0)	1050 (35 0/0)	110 (0·38 0/0)
1850.:	33.756 (92·52 0/0)	1500 (4·1 0/0)	1100 (3 0/0)	130 (0·35 0/0)
1900.:	37.232 (95·56 0/0)	230 (0·6 0/0)	1350 (3·46 0/0)	150 (0·38 0/0)

L. 1800. in 1850. smo šteli zraven tudi Alzacijo-Loreno; zato je število Romanov 1850—1900 relativno tako poskočilo, sicer bi se bilo obdržalo celo stoletje na isti stopnji, ker se Nemci v Alzaciji-Loreni ravnotako slabo množijo kot sosednji Francozje. Število Germanov se je prej zelo pretiravalo, ravno-

¹⁾ K. Brämer: Nationalität und Sprache im Königreich Belgien v „Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde“, Stuttgart 1888.

tako število reformiranih; pisali so vedno o dveh do treh milijonih, a kakor vidimo, jih je bilo l. 1850. ravno poldrugi milijon. Baski in Kelti so nekoliko nazadovali, ker bi njih odstotki danes ne dosegli višine 3·46, oziroma 0·38, ako bi bila nemško govoreča Alzacija še pri Francoski; zakaj se niso bolj skrčili, si lahko mislimo, ako se spomnimo na izredno slabo rast francoskega prebivalstva vobče. Nekaj vendar opazimo, namreč da Kelti vsaj absolutno napredujejo; kajti na Francoskem izgine versko nasprotstvo, oba naroda sta katoliška.

Italija je skoro popolnoma romanska; poleg Italijanov štejemo pred sto leti še okoli 25.000 Slovanov, 80.000 Albancev v Apuliji, 20.000 Grkov večinoma v južni Italiji in 25.000 Germanov (Nemcev), ki so bili skoro vsi združeni v znanih „sette e tredici communi“; 1901 je bilo samo še 11.400 Germanov, pač pa 90.900 Albancev, 31.000 Grkov, zelo veliko Ciganov, nad 30.000, ki so pa govorili večinoma italijansko, in 30.000 Slovanov. Med zadnjimi je večina beneških Slovencev, a tudi kakih 3000 Srbov, ki so se že sredi XV. stoletja naselili v južnih Abrucih v par občinah in se na čuden način ohranili do današnjega dne.

Portugalska je vsa romanska, Španska je pa štela l. 1800. in 1850. poleg romanskih Špancev še kakih 500.000 Baskov, prvotnega naroda iberskega polotoka, 45.000 Ciganov in 60.000 Moriskov, naslednikov Mavrov; l. 1900. štejemo še 60.000 Moriskov, 50.000 Ciganov in 485.000 Baskov. Ti zadnji so se začeli od l. 1876. sem zelo izseljevati v Ameriko, ker so jim vsled raznih uporov vzeli znane predpravice, Fueros.

Črna gora je poleg malega števila Albancev slovanska, Liechtenstein je germanski, Andorra, Monaco in S. Marino so tudi romanski. Izmed severnih držav je Nizozemska popolnoma germanska, ravnotako velika vojvodina Luksemburška razen par tisoč Valonov; Germani stanujejo tudi po vsej Danski in skoro po celem Skandinavskem polotoku, kjer je živelo poleg Germanov l. 1800. še 20.000 Fincev in Laponcev, l. 1850. 37.000, a okoli l. 1900. 56.000.

Ozrmo se slednjič še na Balkanski polotok. Na Grškem je prebivalo l. 1800. poleg 650.000 Grkov tudi 100.000 Albancev, ki jezikovno še niso bili asimilirani, dočim je bilo število Albancev po rodu še večje, potem kakih 10.000 Ciganov in 8000 Italijanov; l. 1850. se je število grško govorečih sicer zvišalo na 1,136.000, a Albanci so padli na 60.000, Cigani in Italijani so se ohranili v prejšnji moči. Sedaj živi na Grškem okoli 2,550.000 duš, grški jezik dobiva čimdalje več tal; kajti onih, ki govorijo albansko, je samo še 40.000, a Albancev sploh je čez 200.000, Italijanov je še 5000, Cigani še vedno blodijo v

istem številu po Grškem, pridobitev Epira in Tesalije je prinesla Grški še okoli 30.000 Cincarov (Rumunov) in Turkov, a asimilacija se jako hitro širi.

Pri drugih balkanskih državah je določitev jezikovnih skupin pred petdesetimi in sto leti zelo težka; saj še števila prebivalcev ne poznamo čisto natančno, ampak moramo uporabljati razne cenitve, domnevanja in posamezna raziskovanja, kaj šele, ako hočemo določevati narodnosti. Najbolj verjetne in zanesljive podatke smo sestavili v sledečo tabelo, in sicer za l. 1800. in 1850.; vštete so vse sedanje države Balkanskega polotoka razen Grškega in Črne gore, tudi Rumunijo in Bosno-Hercegovino smo prišteli.

	Prebivalstvo v tisočih	
	l. 1800.	l. 1850.
Slovani	4055	6700
Germani	—	4
Romani ¹⁾	1960	3270
Turki in Tatari	1055	1500
Grki	500	1000
Albanci	775	1300
Armenci	240	400
Cigani	240	400
Judje	75	125
Arabci	—	2

Koncem devetnajstega stoletja imamo pa že v vsaki državi ali natančna ljudska štetja, kakor n. pr. v Bolgariji, ali pa vsaj dosti zanesljive cenitve. Glede Turčije so z ozirom na Makedonijo in makedonske razmere skoro vsi spisi zelo tendenciozni in treba je precej opreznosti. Turčija s Kreto in otokom Thasos je štela l. 1900. 6,446.000 prebivalcev. Na Thasu govorijo skoro vsi grško, tudi prebivalstvo Krete, nad 310.000 duš, se poslužuje v ogromni večini grškega jezika, čez 80%. V Turčiji sami imajo Turki, Albanci in Grki precej enako število, vsaka narodnost okoli 1,425.000 duš, vsi trije skupaj nekako 70% prebivalstva. Slovanov štejemo približno 1,345.000²⁾, ne oziraje se na to, ali so Bolgari ali Srbi, dalje 200.000 Armencev, 70.000 Ciganov, 60.000 Čerkesov in Arabcev, 40.000 Cincarov, 20.000 Italijanov in drugih „Frankov“ in 90.000 Judov, katerih je torej jako malo. Jud z Grkom pač ne more konkurirati. Za Bolgarijo in Vzhodno Rumelijo imamo izvrstno delo bolgarskega statistika T. Ivančova³⁾, ki

¹⁾ Med Romani se nahaja l. 1800. tudi 50.000 makedonskih Vlahov ali Cincarov; to so v Makedonijo se izselivši Rumuni; l. 1850. smo jih šteli okoli 100.000.

²⁾ Število se nam zdi nekoliko premajhno; to radi tega, ker prištevamo Vzhodno Rumelijo Bolgarski.

³⁾ Th. Ivantchoff: Résultats définitifs du dernier recensement de la population de la Principauté de Bulgarie, Paris 1903. Izšlo je v „Institut international de Statistique“, IX. Session, Berlin 1903.

nam je med vsemi statističnimi spisi lahko vzor, kako se morajo sestavljati dela za manjše skupine. Koncem l. 1900. so našeli v Bolgariji in Vzhodni Rumeliji 3,744.000 prebivalcev; med temi je bilo 77·13% Bolgarov, 0·19 drugih Slovanov, torej 77·32% Slovanov; Turkov je bilo še 14·41%, Tatarov 0·5, Grkov 1·89, Judov 0·87, Armencev 0·37, Rumunov 2·01, Ciganov 2·39, Nemcev 0·12, ostali so bili Francozi, Lahi, Albanci, Madjari itd. Bolgarski jezik postaja od dne do dne bolj občevalni jezik, kakor na Grškem grški; l. 1887. je govorilo približno 73·5% bolgarsko, sedaj že čez 77%. Nasprotno se je število Turkov celo absolutno, še bolj pa seveda relativno zmanjšalo, ker se prebivalstvo Bolgarije zelo hitro množi, l. 1887. so jih našeli še čez 600.000, t. j. 19% bolgarskega prebivalstva, a l. 1900. samo še 540.000, oziroma 14·41%. Od l. 1878. se Turki namreč zelo izseljujejo, nekoliko v evropsko Turčijo, večinoma pa v Malo Azijo, ravnotako Tatari, ki jih je bilo prej čez 2%, sedaj pa samo še 0·5. Zelo se razširja rumunski jezik; l. 1887. je bilo 1·3% Rumunov, a l. 1900. že 2·01, oziroma 75.000.

Na Srbskem l. 1900. ni bilo ljudskega štetja, za l. 1905. pa še ni objavljeno. Po cenitvi se je zvišalo število prebivalstva l. 1895.—1900. od 2,312.000 na 2,494.000, in če poznamo razmerje raznih narodnosti za l. 1895., ga lahko izračunimo tudi za l. 1900., pri čemer seveda mislimo, da se relativno stanje ni nič izpremenilo. Našteli so leta 1895. 2.083.000 Srbov, 160.000 Rumunov v severovzhodnem kotu, dalje okoli 5000 Judov, ki govorijo kakor vsi balkanski Judje svoj jezik, potem še 46.000 Ciganov, ki so govorili v polovici srbsko, četrtnina cigansko, drugi rumunsko in turško, nazadnje še male narodnostne odlomke.

Na Rumunskem je bilo prvo popolnoma zanesljivo ljudsko štetje šele 31. decembra l. 1899., zato je težko primerjati. Vobče se rumunski jezik hitro razširja, Judje pa izginevajo, akoravno je njihovo število še vedno zelo veliko. Rumunov so našeli l. 1899. 5,217.000 ali 88·2%, Judov je bilo 269.000, Ciganov zelo veliko, namreč 250.000, Turkov in Tatarov približno 40.000, večjidel v Dobrudži, Bolgarov in Rusov 45.000 tudi v Dobrudži, Madjarov 35.000 ob meji, potem kakih 7000 Armencev, Grkov, Srbov i. t. d.

Pri balkanskih državah opazimo torej z ozirom na jezikovne razmere dejstvo, da se državni jezik, ki ga govori večina prebivalstva, relativno vedno bolj širi, drugi jeziki pa čimdalje bolj izginevajo.

(Konec.)

Prebivalstvo Evrope v XIX. stoletju.

Sestavil Vinko Šarabon.

(Konec.)

IV.

Verske razmere.

Trem velikim jezikovnim skupinam Slovanov, Germanov in Romanov odgovarjajo v splošnih potezah tri velike verske skupine, pravoslavni, protestantje in katoličani. Romani so skoro brez izjeme katoličani, Germani večinoma protestantje in Slovani večidel pravoslavni. Ker se pa v preteklem stoletju Romani niso tako zelo pomnožili kot ostali dve jezikovni skupini, je jasno, da so tudi katoličani relativno veliko izgubili v primeri s protestanti in pravoslavni kristjani. Da niso še bolj nazadovali, ima v tem svoj vzrok, da se tudi milijoni Germanov in Slovanov prištevajo katoličanom. Seveda številke statistike ne kažejo notranje vere, ampak samo zunanjo razdelitev po veroizpovedanjih. Kar se tiče prestopa iz ene konfesije v drugo, o katerem se zlasti v zadnjih časih tako pogosto čita, nima to na splošni razvoj čisto nobenega vpliva. Recimo n. pr., da bi eno leto 100.000 katoličanov prestopilo k protestantizmu, kar je seveda previsoko število, bi bila to samo $\frac{1}{40}$ 0/0 evropskega prebivalstva, torej minimalen znesek. Katoličanstvo je nazadovalo izključno le zaradi nazadovanja romanskega plemena, ni n. pr. nazadovalo v državah, kjer se govori skoro izključno en sam jezik, kakor v Nemčiji itd. O tem pri posameznih državah.

Ozreti se pa moramo še na drugo zanimivo dejstvo. Relativno mali naraščaj romanskih narodov je bil v prvih petdesetih letih preteklega stoletja večji kakor v zadnjih: isto velja o katoličanstvu, vendar tukaj zaradi milijonov Slovanov in Germanov, ki so tudi katoličani, razloček med obema dobama ni tako velik kakor pri Romanih. Germani so se v polovici 1800—1850 relativno veliko bolj pomnožili kakor pa v zadnjem petdesetletju, vedno pa bolj kot Romani: isto vidimo pri protestantizmu samem na sebi i v primeri s katoličanstvom. Relativni prirastek Slovanov je bil v dobi 1800—1850 veliko manjši kakor v letih 1850—1900, v prvi polovici manjši kakor oni Germanov, v drugi večji, celotno nekoliko manjši kakor pri Germanih, vedno pa veliko večji kot pri Romanih: isto dejstvo opazimo pri pravoslavni, ako jih primerjamo s protestanti in

katoličani; razloček je samo ta, da so pravoslavni v dobi 1850—1900 tako zelo narastli, da nadkriljujejo sedaj protestante že daleko, dočim so bili l. 1850. še vedno na tretjem mestu; in ta prirastek v letih 1850—1900 je bil tako velik, da so prekosili protestante tudi v celotnem številu, bodisi absolutno ali relativno.

Izmed drugih konfesij omenimo zlasti jude in mohamedane. Prvi so se posebno v zadnjih petdesetih letih izredno pomnožili, mohamedanov je pa relativno sedaj manj kot prej, dočim so druge konfesije in ljudje brez veroizpovedanja ostali približno na istem mestu kakor so bili pred petdesetimi leti.

Naslednja tabela naj nam predoči absolutno število in relativno razmerje ob treh glavnih točkah stoletja.

Leto	Število v tisočih	evrop. preb. %	Doba	Prirastek	
				absolutni v tisočih	relativni %
Katoličani:					
1800:	97.905	55·06	1800—1850:	35.347	36·1
1850:	133.252	50·76	1850—1900:	45.409	34·08
1900:	178.661	44·90	1800—1900:	80.756	82·48
Protestantje:					
1800:	36.951	20·78	1800—1850:	23.695	64·13
1850:	60.646	23·1	1850—1900:	37.369	61·62
1900:	98.015	24·63	1800—1900:	61.064	165·25
Pravoslavni: ¹⁾					
1800:	36.406	20·47	1800—1850:	21.887	60·12
1850:	58.293	22·2	1850—1900:	45.111	77·39
1900:	103.404	25·99	1800—1900:	66.998	184·03
Judje:					
1800:	1458	0·82	1800—1850:	2069	141·9
1850:	3527	1·34	1850—1900:	5357	151·9
1900:	8864	2·22	1800—1900:	7426	509·3
Mohamedani:					
1800:	4600	2·58	1800—1850:	1783	38·76
1850:	6383	2·43	1850—1900:	1874	29·36
1900:	8257	2·08	1800—1900:	3657	79·5
Drugi:					
1800:	500	0·28	1800—1850:	—81	—16·2
1850:	419	0·16	1850—1900:	284	67·78
1900:	703	0·18	1800—1900:	203	40·6

¹⁾ K tem prištevamo pravoslavne grškega izpovedanja, potem grško-orientalske sekte in armenske gregorijance. Vse skupaj imenujemo lahko tudi orientalske kristjane (tukaj seveda samo one v Evropi).

Pretežje prvih treh skupin, torej kristjanov, nad drugimi je veliko; l. 1800. štejemo kristjanov 96·31⁰/₀ evropskega prebivalstva, l. 1850. jih je bilo 96·06⁰/₀ in koncem stoletja 95·52⁰/₀; relativno jih je nekoliko manj kot pred sto leti, zaradi hitrega napredovanja judov, vendar pa je primankljaj majhen. Ker vrhu tega številke za 1800 in deloma tudi za 1850 niso tako zanesljive kot one za 1900, lahko rečemo, da je bilo njihovo relativno število skoro vedno enako, okoli 96⁰/₀ evropskega prebivalstva.

Pač pa se je, kakor smo omenili, razmerje posameznih skupin druge proti drugi zelo izpremenilo. Pred sto leti je bilo katoličanov 55·06⁰/₀ vsega evropskega prebivalstva, pravoslavni in protestantov skupaj pa samo 41·25⁰/₀, torej katoličanov za 13·81⁰/₀ več kot drugih kristjanov; l. 1850. je razmerje že čisto drugačno, katoličanov je 50·76⁰/₀, protestantov in pravoslavni že 45·30⁰/₀, razloček je torej samo še 5·46⁰/₀; še bolj so se pa izpremenile razmere do l. 1900., ko štejemo katoličanov samo še 44·90⁰/₀ evropskega prebivalstva, protestantov in pravoslavni skupaj pa že 50·62⁰/₀, torej čez polovico vseh Evropecev, oziroma kar 5·72⁰/₀ več kot katoličanov. Vzrok tiči kakor rečeno v slabi rasti romanskega plemena. Dočim so se katoličani pomnožili v prvih petdesetih letih samo za 36·1⁰/₀, se je Evropa pomnožila za 47·6⁰/₀; še slabše je razmerje v drugi polovici, katoličani za 34·08⁰/₀, Evropa sploh pa za 51·6⁰/₀; v celem stoletju katoličani samo za 82·48⁰/₀, Evropa pa za 123·8⁰/₀. L. 1850. je bilo med 1000 Evropci že 43 katoličanov manj kot l. 1800., l. 1900. 59 manj kot 1850., torej l. 1900. že 102 manj kakor pred sto leti.

Protestantje so se v prvi polovici relativno veliko bolj pomnožili kot Evropa, 64·13 : 47·6, tudi v drugi polovici bolj kot Evropa, 61·62 : 51·6, vendar pa vidimo, da je njihov prirastek v tej polovici primeroma mnogo manjši; v celem stoletju so se pomnožili za 165·25⁰/₀, ogromno število, če pogledamo Evropo s 123·8⁰/₀ ali pa celo, če se ozremo na katoličane z 82·48⁰/₀. Vedno pa moramo poudarjati, da tega ni povzročil proselitizem, ampak hitra rast germanskih plemen. Med 10.000 Evropci je sedaj 385 protestantov več kakor jih je bilo pred sto leti.

Še bolj narastlo je pa število pravoslavni. Že v prvih petdesetih letih so Evropo daleko prekosili in so se glede prirastka tudi protestantom zelo približali; a še vse bolj so se pomnožili v dobi 1850 do 1900, od 58,293.000 na 103,404.000, torej za 77·39⁰/₀, veliko bolj kot protestantje, bolj kot Evropa in seveda brezprimerno bolj kot katoličani. Absolutno so se v letih 1850–1900 pomnožili nekako toliko kakor katoličani, namreč za približno 45 milijonov, a pomisliti moramo, da jih je bilo l. 1850. samo 58 milijonov, katoličanov pa 133. Koncem

l. 1900. imamo torej med 10.000 Evropci 379 pravoslavni več kakor pred petdesetimi leti in 522 več kakor l. 1800.

V sto letih je narastlo njihovo število za 184·03⁰/₀, ono protestantov za 165·25⁰/₀, evropskega prebivalstva sploh za 123·8⁰/₀, katoličanov za 82·48⁰/₀. Sicer tudi zadnja številka sama na sebi ni mala, a postane manjše vrednosti, če jo primerjamo z drugimi.

Dober vpogled v medsebojno razmerje teh treh veroizpovedanj nam dá tudi sledeča tabela:

Leto	Katoličanov		
	evrop. prebiv. ⁰ / ₀	več kot protest. ⁰ / ₀	več kot pravosl. ⁰ / ₀
1800:	55·06	34·28	34·59
1850:	50·76	27·66	28·56
1900:	44·9	20·27	18·91

Izreden je bil naraščaj judov. Vzrok je izredna rodovitost tega plemena, doseljivanje iz orient, tiči pa tudi v tem, da se je l. 1850. in 1800. število judov označilo za veliko manjše kot je bilo v resnici.

Mohamedani ne morejo slediti rasti evropskega prebivalstva, relativno jih je manj kakor prej; vzrok je izseljevanje.

V zadnjem času je narastlo posebno število onih, ki se ne prištevajo nobeni konfesiji in ki smo jih prišteli „drugim“.

V Veliki Britaniji z Irsko so katoličani izredno nazadovali, relativno že v prvih petdesetih letih, a v zadnjih celo absolutno; vzrok je izseljevanje Ircev in tudi Angležev katoliške konfesije.

Natančnejše podatke nam da sledeča tabela:

	Protestantje	Katoličani v tisočih	Judje
Okoli l. 1800.:	11.833 (72·4 ⁰ / ₀)	4500 (27·5 ⁰ / ₀)	20 (0·1 ⁰ / ₀)
„ l. 1850.:	21.684 (77·8 ⁰ / ₀)	6150 (22·1 ⁰ / ₀)	40 (0·1 ⁰ / ₀)
Leta 1901.:	36.086 (86·28 ⁰ / ₀)	5537 (13·24 ⁰ / ₀)	210 (0·48 ⁰ / ₀)

Skandinavska tri kraljestva so skoro popolnoma protestantska; le par tisočev katoličanov in judov nahajamo ondi.

Glede ruskega carstva je treba omeniti, da so podatki precej nezanesljivi; najboljši so sledeči:

	Okoli l. 1800.	okoli l. 1850. v tisočih	l. 1897.
Orient. kr.	28478 (75 ⁰ / ₀)	43765 (73·83 ⁰ / ₀)	78913 (74·77 ⁰ / ₀)
Katoličani	5500 (14·5 ⁰ / ₀)	6961 (11·74 ⁰ / ₀)	11327 (10·73 ⁰ / ₀)
Protest.	1500 (3·95 ⁰ / ₀)	3751 (6·33 ⁰ / ₀)	6284 (5·95 ⁰ / ₀)
Drugi krist.	—	7	56 (0·06 ⁰ / ₀)
Mohamed.	1500 (3·95 ⁰ / ₀)	2557 (4·3 ⁰ / ₀)	3560 (3·37 ⁰ / ₀)
Judje	500 (1·3 ⁰ / ₀)	1830 (3·1 ⁰ / ₀)	5083 (4·82 ⁰ / ₀)
Pogani i. dr.	500 (1·3 ⁰ / ₀)	416 (0·7 ⁰ / ₀)	320 (0·3 ⁰ / ₀)

Pravoslavna cerkev ima glede števila svojih pristavev isto moč kakor pred 50 ali 100 leti; katoličanov relativno ni več toliko kakor pred 100 leti, kar je lahko umljivo, vendar pa še sedaj dosegajo desetino ruskih podanikov; protestantje so se do

l. 1850. zelo povzdignili, ker so baltiške provincije tako ugodno napredovale, od tedaj naprej so ostali približno na isti stopinji; tudi mohamedani so precej stalni, a najbolj so se pomnožili judje, iz vzrokov, imenovanih pri Evropi; pogani i. dr. hitro ginejo, malo jih je še na severovzhodu in vzhodu.

V naši avstro-ogrski monarhiji so razmere približno iste kakor prej. Tako smo šteli

	okoli l. 1800.	okoli l. 1850.	koncem l. 1900.
	v t i s o č i h		
Katoličanov	17919 (80·6 ‰)	23845 77·6 ‰)	35571 (78·46 ‰)
Protestantov	2157 (9·7 ‰)	3126 (10·2 ‰)	4224 (9·32 ‰)
Pravoslavni	1667 (7·5 ‰)	2780 (9 ‰)	3422 (7·55 ‰)
Judov	489 (2·2 ‰)	973 (3·2 ‰)	2076 (4·58 ‰)
Drugih	—	3	42 (0·09 ‰)

Katoličani štejejo skozi celo stoletje približno štiri petine avstro-ogrskih podanikov; protestantov je razmeroma nekoliko manj kakor l. 1850., isto velja tudi o grških kristjanih. Jako hitro so se pa pomnožili judje, prvič zaradi svoje rodovitosti, drugič vsled doseljavanja. L. 1800. je bilo med 10.000 Avstrijci in Ogri samo 220 izraelitov, l. 1850. že 320 in koncem stoletja jih je bilo že 458.

Interesanten v verskem oziru je tudi razvoj bosansko-hercegovskega prebivalstva od okupacije sem.

	1879 ‰	1885 ‰	1895 ¹⁾ ‰
Pravoslavni	42·64	42·74	42·94
Mohamedani	38·74	36·88	34·99
Katoličani	18·3	19·91	21·31
Judje	0·3	0·43	0·52
Drugi ²⁾	0·02	0·04	0·24

Počasi, a enakomerno raste število pravoslavni; precej hitro pada razmeroma število mohamedanov, v šestnajstih letih skoro za 4 ‰, deloma vsled izseljevanja, nekoliko pa tudi vsled proselitizma, akoravno prisiljeno; hitro napreduje katoličanstvo, precej tudi judje.

Švica nam je kakor Avstro-Ogrsko, Nemčija in Nizozemska zopet dokaz, da katoličani relativno nazadujejo le vsled slabega pomnoževanja romanskih narodov, a da se v tistih državah, kjer stanujejo skupaj s protestanti itd., pomnožujejo sorazmerno s protestanti, oziroma s celo državo. V Švici specielno je protestantov sedaj še celo manj — relativno namreč — kakor prej.

	1800	1850	1900
	v t i s o č i h		
Protestantje	1080 (60 ‰)	1418 (59·3 ‰)	1918 (57·7 ‰)
Katoličani	718 (39·9 ‰)	972 (40·6 ‰)	1383 (41·5 ‰)
Judje	2 (0·1 ‰)	3 (0·1 ‰)	13 (0·4 ‰)
Drugi	—	—	13 (0·4 ‰)

¹⁾ Podatkov za l. 1905. še nismo mogli dobiti.

²⁾ Med temi so skoro samo protestantje; l. 1895. so jih našli 3596 poleg 251 Armencev in drugih kristjanov ter 12 drugih nekristjanov.

Pri nemškem cesarstvu se ozrmo najprej na l. 1800. in 1850., ko še ni bilo Alzacije-Lorene v nemški zvezni državi.

	1800	1850
	v t i s o č i h	
Protestantje	14250 (64·12 ‰)	21703 (64·12 ‰)
Katoličani	7738 (34·82 ‰)	11766 (34·77 ‰)
Judje	235 (1·06 ‰)	373 (1·11 ‰)

Ako izpustimo l. 1900. Alzacijo-Loreno, je razmerje med katoličani in protestanti skoro ravno isto kakor l. 1800. ali 1850., namreč 34·8 : 64·3, judov je bilo 0·9 ‰; torej nam kaže celo stoletje sledečo sliko:

Leto	Protestantje	Katoličani	Judje
1800:	64·12 ‰	34·82 ‰	1·06 ‰
1850:	64·12 ‰	34·77 ‰	1·11 ‰
1900:	64·3 ‰	34·8 ‰	0·9 ‰

Ako primerjamo, všteti Alzacijo-Loreno, še l. 1871. in 1900., tudi ne zapazimo velikega razločka. Vseh protestantov je bilo l. 1871. 62·47 ‰ nemškega prebivalstva, a l. 1900. 62·82 ‰; katoličanov so našli l. 1871. 36·2 ‰, l. 1900. so sicer padli na 36·07 ‰, zelo malo, pri čemer pa moramo upoštevati dejstvo, da jih je bilo l. 1890. samo 35·8 ‰, da so padali torej samo do l. 1890., a da so v zadnjem desetletju napredovali, dočim se je ravno v tem zadnjem desetletju število protestantov relativno skrčilo. Judov je bilo l. 1871. 1·3 ‰, sedaj jih je 1·04 ‰. Natančne številke so bile za l. 1900. sledeče:

Protestantov	35,408.000	62·82 ‰
Katoličanov	20,329.000	36·07 ‰
Drugi kristjanov	26.000	0·04 ‰
Judov	587.000	1·04 ‰
Drugi in neznanih	17.000	0·03 ‰

Vse konfesije nemškega cesarstva se razvijajo torej približno tako kakor nemško prebivalstvo sploh.

Na Nizozemskem je ostalo primeroma tudi vse pri starem.

	1800	1849	1899
	v t i s o č i h		
Protestantov	1323 (62·4 ‰)	1823 (59·63 ‰)	3086 (60·46 ‰)
Katoličanov	762 (36 ‰)	1172 (38·34 ‰)	1799 (35·25 ‰)
Judov	30 (1·6 ‰)	59 (1·93 ‰)	104 (2·04 ‰)
Drugi in brez konfesije	—	3 (0·1 ‰)	115 (2·25 ‰)

V prvi polovici so bili katoličani na boljšem, sedaj so protestantje. Judje se pomnožujejo počasi, a stalno. Ogromno so se pomnožili ljudje brez konfesije; l. 1849. jih ni bilo še nič, a l. 1899. so našli „drugih in brez konfesije“ že 115.335, izmed katerih je bilo samo 45 pravoslavni in 111 brez podatka, vseh drugih 115.179 je bilo brez konfesije. Prvič so jih šteli l. 1879 — 12.253 —, potem l. 1889. — 66.085 —, a sedaj jih je čez 115.000.

Prebivalstvo velike vojvodine Luksemburške je skoro izključno katoliško, istotako prebivalstvo Belgije, kjer je bilo l. 1800. poleg katoličanov samo 5000 protestantov in 1000 judov, l. 1850. 7000 oziroma 1000, l. 1900. 10.000 oziroma 4000.

Na Francoskem so v prejšnjih časih število protestantov zelo pretiravali. Tako čitamo v Gallettis Allgemeine Weltkunde 1854: Lutheraner gegen 1 Million (hauptsächlich im Elsaß), Reformierte ca. 3 Millionen, dočim je istočasna uradna francoska statistika naštel samo 480.507 reformiranih in 367.825 luterancev, vseh skupaj torej samo 748.000 protestantov, oziroma 2% francoskega prebivalstva. Že takrat so govorili o milijonu protestantov v Alzaciji, dočim jih je bilo še l. 1872. samo 270.000. Okoli 2% protestantov, 575.000, nam izkazuje uradna statistika tudi za l. 1800. Poleg katoličanov in protestantov je živelo na Francoskem l. 1800. okoli 60.000 in l. 1850. okoli 74.000 judov. Po l. 1872. na Francoskem pri ljudskih štetjih ne vprašajo več po konfesiji in pomagati si moramo s privatnimi študijami. Najboljšo cenitev za l. 1900. dobimo v Juraschkovih Staaten Europas, ki nam podajo pri prebivalstvu 38,962.000 duš sledeče posamezne številke:

Katoličanov	38,100.000	97·78 0/0
Protestantov	662.000	1·7 0/0
Judov	100.000	0·26 0/0
Drugih	100.000	0·26 0/0

med zadnjimi večina brez konfesije.

Portugalci so vsi katoličani, Črnogorci skoro vsi pravoslavni. Andorra, Liechtenstein, Monaco in S. Marino so katoliške države.

Španska je skoro popolnoma katoliška; poleg katoličanov je bilo tam l. 1800. in 1850. še okoli 5000 protestantov, l. 1900. nekako 7000, poleg teh pa l. 1900. še 10.000 racionalistov, ateistov itd. in okoli 15.000 brez podatkov.

V Italiji je živelo l. 1800. poleg katoličanov še 22.000 protestantov in 34.000 judov, l. 1850. 26.000, oziroma 40.000. Za leto 1900. moremo samo ceniti, ker so konfesije določili uradno zadnjič že l. 1881., potem pa nič več. Šteli so torej l. 1901. poleg katoličanov še 65.400 protestantov, 35.600 judov, 36.000 ateistov in 794.000 brez konfesije. Za ljudi „brez konfesije“ so smatrali one, od katerih niso mogli dobiti izpovedanja glede vere, značilno za italijanske razmere. Da so skoro vsi ti katoličani, je jasno.

Začetkom devetnajstega stoletja je živelo na Grškem in na Jonskih otokih nekako 636.000 pravoslavni, okoli 100.000 mohamedanov, približno 25.000 katoličanov in 5000 judov, zadnji in katoliki na Jonskih otokih. Nekako enako število katoličanov in judov je bilo tam tudi l. 1850., a mohamedani so

izginili z Grškega. Ker je pa Grška dobila l. 1880. od Turčije Tesalijo in dele Epira z deloma mohamedanskim prebivalstvom, imamo l. 1889., ko so zadnjič šteli konfesije, sledeče razmerje:

Pravoslavni	2,148.000	98·2 0/0
Katoličanov in drugih kristjanov	20.056	0·9 0/0
Judov	5.998	0·3 0/0
Mohamedanov	13.165	0·6 0/0

Slednji pa tudi sedaj vedno bolj ginejo, kajti še l. 1881. so jih naštel 24.165, oziroma 1·3 0/0 grškega prebivalstva. Lahko rečemo, da je pravoslavni kristjanov na Grškem sedaj 99 0/0.

Za ostali balkanski polotok brez Črne gore in Grškega — torej sedanja Turčija, Bulgarija z Vzhodno Rumelijo, Rumunija, Srbija, Bosna in Hercegovina — imamo za l. 1800. in 1850. po najboljših virih sledeče številke:

	Okoli 1800	Okoli 1850
	v tisočih	
Pravoslavni	5525	10433
Mohamedanov	3000	3800
Katoličanov	300	400
Judov	75	125

Za l. 1900. imamo podatke za vsako posamezno državo. Od 6,130.000 prebivalcev v današnjem turškem sultanatu je bilo 3,060.000 (49·92 0/0) mohamedanov, 2,480.000 (40·46 0/0) pravoslavni, 200.000 (3·26 0/0) drugih orientalskih kristjanov, skupaj 2,680.000 (43·72 0/0); judov je bilo 90.000 (1·47 0/0), katoličanov 280.000 (4·57 0/0), protestantov 20.000 (0·33 0/0¹⁾.

Na Kreti je bilo l. 1900. pravoslavni 269.662 (ali skoro 89 0/0), mohamedanov 33.281 (skoro 11 0/0) in 726 judov. L. 1888. je živelo tam še 26 0/0 mohamedanov poleg 74 0/0 kristjanov; vzrok je izseljevanje.

Isto dejstvo, da namreč Mohamedova vera nazaduje, in sicer zaradi izseljevanja, vidimo tudi pri Bulgariji in Vzhodni Rumeliji. L. 1888. so naštel med 10.000 Bulgari 7704 pravoslavni, 2143 mohamedanov, 60 katoličanov, 77 judov itd., a l. 1900. že 8101 pravoslavni, a samo 1718 mohamedanov, 76 katoličanov, 90 judov itd.

Prebivalstvo Srbije je skoro popolnoma pravoslavno, 986 pravoslavni med 1000 Srbi, drugi so katoličani, mohamedani itd.

Tudi v Rumuniji vlada pravoslavna cerkev, l. 1899. se je prištevalo 91·59 0/0 Rumuncev tej cerkvi, katoličanov z malim številom protestantov je bilo 2·85 0/0, judov pa 4·55 0/0 in zdi se, da zadnji vedno

¹⁾ Adicija da 100·01 0/0, to zaradi decimalk.

bolj naraščajo, kajti l. 1860. jih je bilo šele 134.000, l. 1889. že 216.000 in 1899. celo 269.000. Mohamedanov so našeli l. 1889. še 46.082, l. 1899. pa 43.740 (0,74%); torej se njih število tudi tu krči.

Kakor pri narodnostih, tako opazamo v balkanskih državah tudi pri verah, da vladajoča vera vedno bolj napreduje, druge pa pojemajo, relativno in nekatere tudi absolutno. Najbolj se krčijo mohamedani, najbolj se množijo v primeri z drugimi minoritetami judje.

* * *

Težišče evropskega prebivalstva je v preteklem stoletju izpremenilo svojo lego in se je pomaknilo proti severovzhodu. Skupno s to premestitvijo se

je izpremenilo tudi razmerje med velikimi jezikovnimi in verskimi skupinami evropskimi. Pleme, ki je bilo pred sto leti numerično najmočnejše, Romani v južni in zapadni Evropi, so se morali umakniti Germanom in v zadnjem času tudi Slovanom. Najmočnejši po številu so sedaj Germani, a Slovani so takoj za njimi, Romani pa že daleč zadaj.

Ravno tako katoliška konfesija ne more dohajati pravoslavne in protestanske vere, razmerje med njimi je obratno kakor je bilo pred sto leti. Vzrok je edinole nazadovanje romanskega plemena.

Da pa vse to premikanje ni brez posledic na politično življenje, je očitno, in v resnici dandanes politično težišče ni več tam, kjer je bilo začetkom XIX. stoletja.

Romanca o zadnji pesmi.

Zložil Silvin Sardenko.

Pevce pride skozi vas.

— Pevce, stoj!

Táko pesem mi zasviraj
in zapoj,
da v očeh
zaiskri se večer smeh.

Ko bi pevec táko pesem
peti znal,
kdaj že ne bi več s to harfo
potoval! — —
— Jaz jo znam.
Čuj, zapojem ti jo sam.

„Kaj so meni vaši zlati?

Prah rumen!

Kaj so meni vaši raji?
Prah strupen!
Vrh neba
zlati raj se blesketa.“

In odšel je spet po vasi.
Ljudstvo, hoj!
Novo pesem danes poje
pevec tvoj.
In vesel
glas od harfe je zvenel.

Ljudstvu pa je šinil v lice

srd in gnjev:

— Kdo umeti, pevec, more
takšen spev?
Plah in nem
komaj se je skril ljudem.

Šel je k vodi. Vrgel harfo
pod tolmun,
razvenela, onemela
godba strun —
le odmev
še odpel je zadnji spev.

Rekrutova.

Zložil Silvin Sardenko.

Že čopasti škrjanec
po vrtu poletava:
Jesen je. Iti moram.
Planina, bodi zdrava!

Kaj, Rižko tresorepko,
pritekkel si za mano?
Ne greva s puško v hosto,
pod puško grem v Ljubljano.

Pospremi ti me, potok.
Čemu si tak togoten?
Do polja greva skupaj,
da pot ne bo samotnen.

Ti cerkev iznad griča,
kaj si hotela reči?
— Molila bom, da vse se
ti more prav izteči.

— Pa kdaj se kaj povrneš?
Velikonočni teden,
če stotnik mi dovoli
in če bo jopič čeden...

